

Entz Géza

Magyarország határon túli magyarsággal kapcsolatos támogatáspolitikája 1990 után

„Magyarországon olyan dolgokkal foglalkoznak, amelyeknek nincs szubsztanciájuk. Azt akarják, ami csak következmény lehet: építeni akarnak, és nem kezdik az alap megvizsgálásával; pénzt akarnak, és nem gondolkoznak arról, hogyan lehet pénzt hozó termékeiket értékesíteni. Ha célról van szó, eltekintenek az eszközöktől, vagy eszközökről beszélnek a cél világos kijelölése nélkül, szóval ábrándokat kergetnek, és nem aggódnak a tátongó mélységtől.”

Metternich (1844)

Az alábbi hozzászólás tárgya *a támogatáspolitikai egész*, illetve az a jelenségkör, amit ilyen címszó alapján szokás nyilvántartani. Nem foglalkozom tehát az egyes szereplőkkel és projektekkal, eseménytörténettel, kormányokkal. Egészében véve erőteljesen negatív helyzetmegítélésem egyáltalában nem jelenti azt, mintha szerintem semmi jó sem történt volna az elmúlt időben, és még kevésbé azt, hogy ne értékelném sokak áldozatos és nem egyszer eredményes tevékenységét. A nagy egész, a trianoni helyzet következtében előállt kihívásra az integrálódó Európában adandó összefüggő, korszerű és kreatív magyar válasz várat még magára a rendszerváltozás utáni második évtized közepén.

A támogatáspolitikai főszereplője magától értetődően a mindenkori kormány és a parlament, a vonatkozó politika valós tartalmát illetően tehát a költségvetési ráfordítások és azok belső arányai megbízható kiindulópontot kínálnak. Ezért nagy jelentőségű, hogy Bárdi Nándor vitaindító tanulmánya (*Látszat és való*) a rendszerváltoztatás kezdetétől eltelt tizenöt év magyar állami költségvetési adatait – *most először* – összefüggően bemutatja.

A számokat vizsgálva az első, ami egy független, de a magyar politikai közélet témáit azért ismerő szemnek feltűnhet, az a kiáltó aránytalanság, amely a határon túli magyarok témájának a politikai diskurzusban elfoglalt helye, retorikai rangja és a támogatások mértéke és tartalmi koherenciája között mutatkozik. A költségvetési főösszeg két ezrelékét – egy év kivételével – soha el nem érő össztámogatás alapján nehéz arra következtetni, hogy

itt az országos politika szempontjából valóban fontos kérdésről van szó. Ilyen vagy olyan megfogalmazásban a határon túli magyarság ügye a magyar külpolitika egyik fő pillérét jelenti, nemzeti konszenzus van úgymond a tekintetben, hogy az ebbe a körbe tartozó közösségek szülőföldön való megmaradásának és identitása megőrzésének előmozdítása politikai egyetértést maga mögött tudó, alapvető stratégiai cél. Ennek jegyében – halljuk nap mint nap – a magyar-magyar és a szomszédsági kapcsolatokat is magában foglaló nemzetközi erőfeszítésekkel, az európai integráció folyamatában kell megvalósítsuk/fogjuk megvalósítani a magyar nemzet békés, hátrármódosítás nélküli reintegrációját is. Speciálisan kisebbségpolitikai vonatkozásban mindehhez szervesen hozzátartozik a magyar közösségek autonómia törekvéseinek – legalábbis elvi – támogatása, a módszerek és a gyakorlat vitatása, bírálata.

Ilyen léptékű és időhorizontú, alkotmányos előírással is nyomatékosított és lépten-nyomon hangoztatott célok hallatán az ember egyrészt azt várna, hogy az eltelt tizenöt év alatt – amelynek nagyobbik része már az Európai Unióhoz való csatlakozás intenzív tárgyalásai és intézményi átalakulása jegyében, uniós források igénybevételenek növekvő lehetősége mellett zajlott le – az egymást követő magyar kormányok *tudományosan megalapozott helyzetfelmérés és értékelés* alapján kidolgozták, és ma már többé-kevésbé szilárd alapokon érvényesítik is a határon túli magyar közösségek vonatkozásában a szükséges *szakpolitikákat*, az ezek megvalósítására irányuló támogatási programokat, és természetesen kiépítették a mindehhez szükséges szabályrendet és intézményi kereteket. A jelzett gondolatmenet alapján ugyanakkor arra is joggal lehetne számítani, hogy az egyes kormányok a világosan megfogalmazott célokhoz, azokkal arányos, az ország gazdasági teljesítőképességének megfelelő mértékű támogatási kereteket is rendeltek, és aztán ezek nagysága és összetétele alapján az elemző szemei előtt a meghirdetett feladatokkal összefüggő és *parlamenti ciklusokon átívelő, szakmai* értékelés tárgyává tehető szakpolitikai tendenciák rajzolódhatnak majd ki.

Valójában – tudjuk – az 1990 utáni magyar állam és a határon túli magyar közösségek viszonyának története korántsem a fenti vegytiszta logika és racionalitás szerint alakult, bár ha csupán az olykor disszonáns hangoktól gondosan megtisztított retorikára (a retorika tizenöt éves trendjére) figyelnénk, némi naivitással, akár még egy ilyen, az eszményihez közel álló helyzetet is feltételezhetnénk. A meghirdetett célok együttese ugyanis a bipoláris világrend összeomlásával kialakult új globális és európai kihívásokkal összhangban álló komplex, kül-, gazdaság-, társadalom- és kultúrpolitikai koncepciót sejtet. A szabad választásokkal és ezzel együtt a szovjet birodalom visszahúzódásával, majd hirtelen megszűnésével Magyarország előtt egy csapásra, de a politikai erők és a társadalom számára alapvetően váratlanul megjelent egy teljesen új alapokon álló, nem birodalmi, hanem

(re)integrációs jellegű regionális politika kihívása és reális lehetősége. A határon túli magyarság ügyét, amelynek tabuként való kezelését a Németh-kormány még éppen csak felszámolta, a szabad választások után már ebbe a perspektívába lehetett és kellett beépíteni. Hogy ez már akkor is világosan felismerhető volt, igazolja Antall Józsefnek a világban bekövetkezett változásokkal és Magyarország geopolitikai adottságaival egyaránt számot vető és ezért időtálló megfogalmazása az új magyar külpolitika három (nemcsak külpolitikai dimenziókkal bíró és egymás ellenében ki nem játszandó) pilléréről, azaz euro-atlanti elkötelezettség alapján együttműködés a szomszéd országokkal és felelősségvállalás a határon túli magyarságért.

Érdeemes megemlíteni, hogy térségünkkel kapcsolatban ennek a stratégiai felfogásnak lényeges elemei már a kilencvenes évek első felében megjelentek a francia külpolitikai gondolkodásban, nemcsak a trianoni béke kisebbségpolitikai igazságtalanságait nyíltan bíráló Mitterrand számunkra rokonszenves néhány nyilatkozatában. Ebben az összefüggésben figyelemre méltó a mai francia köztársasági elnök közelmúltban tett magyarországi látogatása alkalmából adott interjúja, amelyben egyebek közt a következőket mondja: „Egyébiránt Magyarország szem előtt tartotta, hogy bizalmi és baráti kapcsolatokat építsen ki a szomszédokkal a múlt vitáinak tompításával. E téren Európa jelentős béketeremtő lehetőséget nyújt, egyébként ez a legfontosabb küldetése.” Továbbá „[a francia befektetők számára] Magyarország egy regionális központot is jelent. Ez olyan régi küldetés, amire hazájuk ismét rátalált, nemcsak az EU irányában, hanem a Balkán országai, Ukrajna és Oroszország irányában is”. (Népszabadság, 2004. február 23.)

Ami a magyar külpolitikát illeti, az elmúlt tizenöt év kormányai lényegében véve az Antall által megjelölt úton haladtak, Jacques Chirac elismerő és bátorító szavai nyilvánvalóan ennek szólnak. A határokon túli magyarságért érzett alkotmányos felelősségnek a támogatáspolitikában megnyilvánuló fele azonban a legkevésbé sem mutat ilyen kiváló teljesítményt. Ennek egyik oka az, hogy bármennyire is világosan álljon ma már a határon túli magyarság problémájában elmélyült politikusok vagy szakértők szűk (igen szűk) köre előtt a nemzetközi kontextus és a feladatok szakpolitikai sokrétősége, a legszélesebb magyar közvélemény ezzel kapcsolatos ismeretei továbbra is igen töredékesek, sőt a politikai/politológusi elit egyéb tekintetben jól felkészültnek mondható tagjai is nemegyszer hihetetlen tájékozatlanságról tesznek tanúságot. Az utóbbi körbe és jelenségkörbe tartozik az a két nyilatkozó is, akik közül az egyik több mint egy évtizede háromszázezerre, majd rövid megfontolás után mintegy hétszázezerre tette az Erdélyben élő magyarok számát, a másik, nemcsak színvonalas publicisztikáiról ismert közéleti szereplő pedig a minap ugyanennek a közösségnek a lélekszámát az egyik televíziós csatornán elhangzott beszélgetésben két és félmillióra becsülte. A példák tetszés szerint szaporíthatók. Az említett két

esetet csak annak jelzéseként idéztem, hogy a nagy társadalmi csoportokat érintő minden tervezés egyik kiinduló pontját képező statisztikai adatok és demográfiai kérdések a határon túli magyarsággal kapcsolatban a hazai nyilvánosságban eddig (a demográfia tekintetében hosszú ideig politikai gyanakvással is övezve) legfeljebb periferikusan jelentek meg. Ez önmagában is mutatja – amit viszont Bárdi Nándor tanulmánya sok más területen is árnyaltan bizonyít –, hogy az eddigi (támogatás)politika tárgyunkat illetően – minden és részben tiszteletreméltó eredménye ellenére – alapvető kérdésekkel még egyáltalán nem nézett szembe.

Persze, másfél évtized elteltével már korántsem a tudatlanság a bajok fő oka, az inkább csak elkerülhetetlen, részben öröklött, részben már az új viszonyok által meghatározott kísérő jelenség. Durván nyolcvan milliárd forint támogatás odaitélése és felhasználása nyomán már meglehetősen szilárd érdekeltségek jöttek létre, amelyek a kétpárti váltógazdálkodásnak megfelelő megosztásban mind az adományozó, mind pedig a támogatott oldaláról alapvetően a kialakult elosztási rendszer fenntartásában érdekeltek. Ennek a rendszernek a Bárdi-tanulmányban – véleményem szerint – helyesen megragadott alapjellemzője, hogy benne egybemosódik a kisebbségi érdekvédelem és politika támogatása azzal, amit a szerző társadalomépítésnek nevez. Nincs egységes nyilvántartás, nincs monitorizálás, nem készültek – ilyen feltételek mellett érdemben nem is készülhettek – hatékonysági vizsgálatok, nincsenek meg az európai uniós támogatási rendszerek által támogatott fejlesztési politikákkal való összeilleszthetőség feltételei. Mindez természetesen a politika káros túlsúlyával jár együtt (a legfőbb elosztók is formálisan vagy informálisan általában – bár azért nem kizárólagosan – politikusok). A támogatás így ahelyett, hogy jól megfontolt és kellő nyilvánosságot élvező stratégiai célokat, fejlesztési politikákat szolgált, inkább ségélyezésként jelenik meg, és a szükséges társadalmi változások ösztönzése, a helyi társadalmak átgondolt programokkal történő segítése és megerősítése helyett az egyes magyar közösségekben kialakult, olykor jelentős demokratikus deficittel bíró, feudális jellegű hatalmi viszonyok konzerválását segíti elő. A teljesítményelv helyett tehát a hatalmi központokhoz való viszony válik meghatározóvá annak minden morális következményével, ezáltal éppen azoknak a képességeknek, annak a tudásnak a kifejlődését akadályozva, amelyek az Európai Unióhoz való csatlakozás előnyeinek a megragadásához lennének szükségesek.

Aligha tévedek, hogy a mindenki által negatív előjellel hangoztatott transzparencia hiánya is ma már ezekben a nem éppen szerencsés hatalmi viszonyokban és az ehhez kapcsolódó jellegzetes (polgári kor előtti) munkamódszerekben leli végső magyarázatát, nem pedig a ma is sok tekintetben kisebbség-, főleg pedig magyarellenés többségi államhatalmak esetleges rosszallása kényszeríti ki azt. Ilyen rosszallásra vagy a magyarországi

támogatások következtében történő hátrányos megkülönböztetésre egyébként – tudomásom szerint – a kedvezménytörvény egyes – és nem minden pozitív tanulság nélküli – vonatkozásaitól eltekintve sohasem került sor.

A transzparencia, más megközelítésben a nyilvánosság kérdése egy modern polgári társadalomban rendkívül fontos és önmagán messze túlmutató jelentőségű kérdés. Ezért nem értek viszont egyet Bárdi azon egyik bevezető megállapításának az első részével, amely szerint a magyar kisebbségek támogatása „történeti-politikai okokból nem történhet [kiemelés tőlem] – történt, történik – a nyilvánosság előtt”. Ez a szocializmus időszakra természetesen igaz, de utána már (a néhány első év részbeni kivételével) súlyos, bár kétségtelenül létező anomália. Azon még el lehetne vitatkozni, hogy a kezdeti időszakban a piacgazdasági jog- és intézményrendszer kialakulatlansága, a kommunista korszakban gyökerező és változott külső keretek közt, de továbbélő intézményi és informális struktúrák léte milyen megfontolásokat tett indokolttá, de az elmúlt évtized második felétől, az európai uniós csatlakozási folyamat egyértelművé válása óta a közpénzek felhasználásával kapcsolatos nyilvánosság akár aktív akár mulasztásos csorbitása teljes mértékben anakronizmus és kontraproduktív.

A nyilvánosság zavarai mögött – amelyek persze nemcsak az általunk tárgyalt területre jellemzőek – nem elsősorban külső körülményekben, hanem, amint arra már utaltam, a határon inneni és túli új és régi-új magyar politikai elit fokozatosan kialakult és meglehetősen megmerevedett működési módjában kell keresnünk a magyarázatot, hiszen a vonatkozó döntések értelemszerűen ebben a körben keletkeznek. Ez a működési mód – amelynek további taglalása nem ennek az írásnak a feladata, a tárgy iránt érdeklődők körében többé-kevésbé mindenkinek vannak erről tapasztalatai – tehát ez a működési mód magyarázza az eddigi eredményt, amit összességében úgy jellemezhetnénk, hogy sikerült létrehozni egy „félkarú törpét”, de nem kevesebb joggal utalhatnánk akár a latin bölcsesség nevetséges egerére is. Tele vagyunk megkezdett ingatlan- és intézményfejlesztésekkel, amelyek az esetek egy részében (jó részében?) persze önmagukban jól indokolhatók, megkezdett és igen eredményes projektek forráshiány miatt elakadnak, megkérdőjelezve ezáltal olykor az eredeti döntés helyességét is. Szembe kell nézzünk egyre tornyosuló és a mai szisztémában teljesen jogos működési költségigényekkel, a hosszú távú érdekek által diktált is-is típusú döntések helyett egyre gyakrabban kényszerülünk a vagy-vagy logikájára („a lábamat vagy a kezemet vágjam le – először?”). A nagy zavar részeként említhetjük a támogató intézmények forrásháttérének kiáltó zavarait is, amelyek olyan, az állami költségvetést ért baleset alkalmával, amilyenek 2004 elején vagyunk részesei, hatványozottan súlyos következményei lehetnek. Az Apáczai Közalapítványról van szó, amelyet névadójához híven a határon túli közép- és felsőfokú oktatás támogatásának kulcsintézménye-

ként alapítottak meg, de érdemleges forrással csak a szakképzési alpból látták el, e forrásnak egyfelől evidensen a szakképzés és csakis a szakképzés támogatása lehet a célja, másfelől pl. egy drasztikus költségvetési megszorítás esetén nem lesz, rendszerszerűen nem is lehet tekintettel az Apáczai Közalapítvány mégoly nemes projektjeire. A példák a végtelenségig folytathatók, most már csak az erdélyi egyetemmel kapcsolatos legfrissebb, remélhetően kedvezően megoldódó, de igen sajnálatos, a magyarországi támogatások erkölcsi hitelét is tovább rontó fejleményekre utalok. Hosszas huzavona után az egyetem támogatása a 2004. évi költségvetésben a február végén elfogadott pénzügyminiszteri megszorító csomag elfogadásával – hírek szerint – mintegy négyszáz millió forinttal, a teljes támogatás egyötödével csökkent. Ha ez az állapot fennmaradna, az egész projektet befejezettnek lehetne nyilvánítani, ennek következményeit fölösleges ecsetelni.

Az alapvető hiba abban áll, hogy a támogatási rendszer mögött *nincs átfogó koncepció*, ezért egyes elemei szükségképpen esetlegesek, az eredményeket nincs amihez viszonyítani, a különböző életterületek közötti kapcsolat, súlyozás ilyen körülmények között nem releváns, így aztán nem véletlen, hogy a kormányzati szférában indult értékelési kísérletek asztalfiókban maradtak, tudományos kezdeményezések pedig máig nem jutottak el a következtetésekhez (vö.: Bárdi tanulmány 1–2. jegyzet). A nyilvánosság elé lépni ilyen helyzetben legfeljebb szalagátvágásokkal, szükség esetén pro vagy kontra érzelmek felkeltésével lehet, meggyőző érvekkel és ezeket alátámasztó tényekkel aligha.

A magyar–magyar támogatások pedig a mai, új világrendben teljes egészében legitim célokat szolgálnak, *kell* hogy szolgáljanak, még akkor is, ha bizonyos tekintetben szükség volt és lehet (bár ebben sem voltunk mindig a legügyesebbek) a nemzetközi közösség előtt az erre irányuló politikánk megértésére vagy elfogadtatására. A legfontosabbak közül néhány példa: a kisebbségi strukturális hátrányok, ideértve többségi állam és/vagy társadalom részéről jelentkező direkt vagy indirekt hátrányos megkülönböztetés következményeinek az enyhítését, ill. ellensúlyozását; a kommunizmus pusztításainak felszámolása következtében különösen is, de alapvetően az új globális világban való érvényesülés elősegítése érdekében a magyar önszerveződések, civil szervezetek támogatása; a magyar kultúra és tudomány, a határon túli magyar kulturális örökség kutatásának, megőrzésének, megismertetésének támogatása (oktatás, kutatás, műemlékvédelem, múzeumok, művelődési intézmények, színház, könyvkiadás, sajtó stb.); a polgári világ intézményeinek létrehozása, működtetése; gazdaság, infrastruktúra, egészségügy stb. A felsorolt célok, tevékenységi területek egyikét sem kell és szabad egy polgári társadalomban titkosítani, éppen ellenkezőleg: *csak a nyilvánosság legitimál*, véd meg esetleges ártó törekvésektől, csak a nyilvánosság eszközeivel (PR és a kommunikáció más formái) lehet jó

ügyekhez megfelelő munkatársakat, partnereket, támogatókat szerezni helyben, Magyarországon vagy akár a világ más tájain. A nyilvánosságnak persze megkerülhetetlen előfeltétele a transzparencia mind a támogatók, a támogatási programok, a források elosztása és a pályázati/számonkérési rendszer, mind pedig a támogatottak és projektjeik esetében. (Az elmondottakkal egyébként azt hiszem Bárdi Nándor is egyetért, hiszen elemzései, következtetései és javaslatai is ezt sugallják, ill. feltételezik, a nyilvánosság kérdésével azonban külön nem foglalkozik, ennek kiemelését ezért tartotam fontosnak.)

A támogatási rendszer érintett szerkezeti problémái egyértelműen utalnak arra, hogy a határon túli magyarság kérdése a mai napig nem került valószínűségének megfelelő helyre a magyar politikában és közvéleményben. A hazai közszereplők egy jelentős része ma sem érzi és látja (nem is érdekelt abban, hogy lássa) annak a gyökeresen új helyzetnek a jelentőségét és perspektíváit, amelynek kapcsán Jacques Chirac fennebb idézett interjújában Magyarország küldetéséről beszél. Nem más ez, mint a geopolitikai helyzetből adódó lehetőségek és feladatok felismerése és gyakorlatba való átültetése. A határon túli magyarság léte és fejlődése, a velük kialakítandó partnerség pedig éppen ilyen, az általunk is alakítható új Európába illeszkedő keretek közt jelenthet *számunkra* mással nem helyettesíthető pozitív lehetőséget és erőforrást, számukra pedig a szülőföldön való értelmes élet, vagyis a megmaradás lehetőségét. A szomszédos országok több tekintetben ingatag helyzetű magyar közösségeinek gazdasági és kulturális megerősödése a Kárpát-medence mint térség stabilitásának egyik eleme, fontos része ez a Trianon, majd pedig a szovjet birodalomba való betagozódás következtében – ezt gyakran elfelejtik: *minden* itt élő nép nagy kárára – fragmentálódott nagyobb térség most már európai irányítású reintegrációjának. Ez azonban aligha lehetséges átfogó és egységes, a valószínű helyzet sokoldalú ismeretére alapozott, szakpolitikai tekintetben differenciált, normatív mechanizmusokra épített és a mainál értelemszerűen lényegesen nagyobb terjedelmű, transzparens és kiszámítható, a korrump kapcsolati hálókat, de már a létrejöttüket is kizáró magyarországi támogatáspolitikai nélkül. Ennek a támogatási politikának pedig értelemszerűen összhangban kell – és főleg érdemes – lennie az európai felzárkózást célzó nagy európai programokkal. Ehhez azt érdemes megfontolni, hogy az európai uniós támogatási rendszer átfogó stratégiát igyekszik követni, amelynek fő elemei közé tartozik a társadalmi béke belső struktúrákon alapuló fenntartása a gyorsan változó világban, a kontinentális piac dinamikájának fenntartása érdekében az elmaradott régiók felzárkóztatása és a nemzeti, kulturális, nyelvi sokféleség megőrzése és fejlesztése.

Teljesen egyetérték Bárdi Nándorral, hogy egy ilyen új támogatási rendszerben élesen el kell választani a politikai szintet a szakmaitól és a végre-

hajtástól. A politika is csak így kaphat valóságon alapuló impulzusokat és visszajelzéseket, és csak így van mód helyes célok kijelölésére és szakmailag megalapozott programok megfogalmazására.

Hogy milyen *célrendszer* képzelhető el, azt Bárdi javaslatai jól szemléltetik, a továbbiakban ezért az általa is követett logikai rendben igyekszem tömören összefoglalni az álláspontomat helyenként kiegészítve az általa összeállított célprogram-sorozatot. Mindenekelőtt tudásra, empirikus ismeretekre, a valós helyzet statisztikai, gazdasági, szociális és egészségügyi, szociológiai, felmérésére dokumentálására, értékelésére és folyamatos figyelemmel kísérésére van szükség, de nemcsak erre, hanem annak a tudás-transzfernek a megszervezésére és működtetésére, amelynek révén a világ fejlődésének fő vonalaitól a „rövid huszadik század” egészében a szomszédos országokban élő magyar közösségek döntő többsége mesterségesen el volt szakítva. Támogatni kell tehát azoknak a szakmai intézményeknek a létrehozását, működtetését, vagy egyszerűen létre kell hozni ilyeneket, amelyek az említett feladatköröket érdemben betölthetik határon innen és túl.

Támogatandók továbbá az olyan intézmények és projektek, amelyek a helyi művelődést, önszerveződést, szociális munkát, a társadalmi kohéziót, a szórvány közösségek eróziójának fékezését vagy megállítást, a demográfiai utánpótlás bázisának megerősítését, revitalizációját szolgálják. Ezekkel összefüggésben szeretném kiemelni a *vidékfejlesztés*, mint önálló szakma és diszciplína, nálunk alig ismert – mert a politika által messze nem rangján értékelt – tevékenység különös jelentőségét. A határon túli régiókban a magyar népesség jelentős része ugyanis falvakban és kisvárosokban lakik, ott kell nekik megteremteni egzisztenciájukat, megőrizni kultúrájukat, hatásos választ adni a kihívásokra. A vidékfejlesztésben olyan komplex technikákról, egymásra épülő projektekről van szó, amelyek széleskörű tudományos helyzetfelmérésre alapozva, a helyi (kistérségi) társadalom mozgósításával, velük együttműködve, a lokális adottságokra és előnyökre építve dolgoz ki és visz végbe az adott vidék munkaerő és népesség-megtartó képességét fokozó közép és hosszú távú programokat. Azonban egyáltalán nemcsak mezőgazdasági tevékenységek jönnek itt számításba, hanem fontos szerepet kap ebben többek között a kulturális és épített örökség gondozása és hasznosítása, a turizmus, a vállalkozásfejlesztés, a közösségfejlesztés is. Érdeemes tudni, hogy az Európai Unió támogatási filozófiájában a vidékfejlesztés szerepe az elmúlt évtizedben egyre nőtt, és ma már több vonatkozásban megelőzi magát a mezőgazdaságot is. Az ehhez tartozó előcsatlakozási támogatások folyósítására lenne hivatott a Magyarországon, de a velünk szomszédos országokban is az egyes országok önhibájából már több éves késést szenvedett Sapard-program. Az összképet meg nem változtató, de jó példa az Új Kézfogás Közalapítványnak az uniós pályázatokra való felké-

szülést és az uniós támogatásra pályázó vállalkozók önrészéhez való hozzájárulást célzó pályázati kiírása.

És végül: hatékonyan támogatandók a megfelelően kiválasztott képzési és oktatási programok, oktatási intézmények, kollégiumok, szórványközpontok. Erdélyben kiemelten kezelendő a Sapientia Alapítvány keretében szerveződő Erdélyi Magyar Tudományegyetem és az azt, de a magyar szempontból mással nem pótolható állami felsőoktatást is kiszolgáló segítő háttérintézmények (tudományos alapítványok, egyesületek). Az utóbbiakkal összefüggésben igen fontosnak tartom a tudományos és felsőoktatási célokat támogató, korszerű szolgáltatásokat nyújtó, naprakész szakirodalmi tájékozódást lehetővé tevő egyetemi könyvtárügy megoldását. (Egy ilyen intézménynek Kolozsváron, amellet, hogy a szellemi élet infrastruktúrájának alapvető eleme, a dolog természetéből következően pozitív interetnikus szerepe is lehetne, mivel a jelenlegi romániai könyvtári körülmények között egy korszerű intézmény megjelenése Erdélyben igen nagy jelentőséggel bírna.)

Komolyan megvizsgálandók az elítképzéssel kapcsolatos, érdemben meg nem tárgyalt feladatok is („Eötvös-kollégium”), mert nemzetközileg ütőképes szakmai elitek nélkül bizony nincs versenyképesség. Ehhez természetesen hozzátartozik az a tudományos intézményi háttér, amely ilyen képességű és felkészültségű embereknek értelmes munkát is kínál. A Szlovákiai Selye Kollégium és az induló komáromi egyetem egyike az elmúlt másfél évtized legígéretesebb kezdeményezéseinek. A Kollégium külön értéke, hogy nem magyarországi kezdeményezésre jött létre.

Tudománypolitikai téren további fontos teendők vannak a magyar tudomány határok nélküli egységének a megteremtésére is. Itt elég arra utalni, hogy a történeti tudományok vonatkozásában Jakó Zsigmond az 1990-es fordulat után többször kifejtette ezt az álláspontot, legutóbb az Erdélyi Múzeum legfrissebb számában. A kihívás ebben az ügyben is adott.

A fentebb szóba hozott feladatok és még azok, amelyeket ide érdemes sorolni természetesen nem vagylagosan, hanem együttesen kell, hogy képezzék egy értelmes támogatáspolitikát tartalmát. Az ehhez szükséges finanszírozással szemben pedig az az alapkövetelmény, hogy az elégséges és folyamatos, rugalmas és kiszámítható legyen, aminek persze a mai nagyságrendet nyilván lényegesen meg kell haladnia. (Ha pl. az ideai határon túli támogatásra szánt mértéket háromszorosára növelnénk, ami azért nem lebecsülendő többletforrást kínálna, még mindig csak a költségvetési fő összeg alig több mint fél százalékát vennénk igénybe, ez kereken 36 milliárd forintot jelentene.). Meggyőződésem, hogy komplex programokkal megalapozott, fokozatosan felépített, világos és igazságos elosztási rendszerben folyósított és megfelelően kommunikált támogatási politikához igenis meg lehet nyerni a közvélemény támogatását, és nem kell félni attól, hogy ezen

bárki is szavazatokat veszít, amiért aztán különösen választási időszakokban annyi ártó zagyvaság elhangzik nálunk. Más kérdés az, hogy erre a munkára ki van felkészülve, vagy mikor fog valaki felkészülni?

Nem fejezhetem be hozzászólásomat anélkül, hogy röviden ne szólnék az 1990–1994 között általam szerzett tapasztalatokról. Mondandómat a Bárdi Nándor által összeállított költségvetési táblázatban található, bővebb magyarázat nélkül aligha érthető tételéhez fűzendő kommentárra korlátozom. 1994-ben az Illyés Alapítvány során az előző évhez képest 315 millió forintos növekmény jelent meg, a hozzá tartozó jegyzetből azt is megtudjuk, hogy a Boross-kormány a költségvetés tartalékalapjából voltaképpen négyszáz millió forintot bocsátott az alapítvány rendelkezésére, de az új kormány által készített pótköltségvetés ebből száz milliót visszavett. Néhány sorral lejjebb pedig azt látjuk, hogy a Pro Professione Alapítvány először és utoljára kétszáz millió forinttal szerepel a támogatási tételek között.

Először néhány szó a Pro Professione Alapítványról. Az előzményekhez tartozik, hogy e sorok írója már 1992-ben, ez ügyekben feladattal bíró államtitkárként részben a fennebb előadottakhoz hasonló okokból elégedetlen volt az akkor még alakulóban és növekvőben lévő magyar támogatási rendszer működésével és kereteivel. Úgy érezte, hogy a sok – egyébként elkerülhetetlen és nemcsak politikai, hanem gyakran a forráshiány miatti kényszerű – alku következtében támogatásaink gyakran nem eléggé hatékonyak, és a szűkösség, valamint a sokoldalú alkukényszer következtében stratégiai jelentőségű lépésekre nemigen van mozgástér. Időközben számos olyan projektum gondolata merült föl, amelyek a határon túli magyar közösségek fejlődése szempontjából jelentősnek látszottak, de azokhoz költségvetési forrás teremtésére belátható időn belül nem volt kilátás. Ugyanakkor az is kiderült, hogy néhány állami tulajdonú részvénytársaság megnyerhető lenne arra, hogy ilyen jellegű célokra – akkori mértékkel valóban – számottevő támogatást nyújtson. Így került sor indulásban a MOL Rt., a Magyar Villamos Művek (MVM) Rt. és a MATÁV Rt. összesen háromszáz millió forintos adományából 1992 végén egy, a határon túli magyarok támogatására a fenti néven létrehozott, de érdemben nem működő alapítvány feltöltésével a határon túli magyarságot támogató új intézmény létrehozására. Az alapítvány elnöki teendőit magam vállaltam és látom el ma is. A kezdeti elképzelés és remény az volt, hogy a forrásgyűjtés ilyen módja a továbbiakban is fenntartható lesz, és ily módon az ilyen feladatokkal egyedül foglalkozó Illyés Alapítvánnyal együttműködve már stratégiai programok is kidolgozhatókká, ill. finanszírozhatókká válnak. Sikeres programok pedig majd megkönnyítik a további forrásbevonás lehetőségét. Az addigi támogatási gyakorlat folytatása mellett többek között határon túli egyes vállalkozásokban való közvetett részvételre is gondoltunk. Az alapítvány azóta is működik, fennállása során eddig mintegy négyszáznolcvan

millió forintos támogatást nyújtott, vállalkozásokba pedig kétszázharminc millió forintot fektetett, ezekből azonban időközben a részesedések értékesítésével kivonult. Az alapítvány immár több mint egy évtizedes múltjáról, jelenlegi tevékenységéről és terveiről a rövidesen megnyíló honlapján fog részletes tájékoztatást adni. Most csak a Bárdi Nándor tanulmányában is említett felvidéki céllalapot működtető városalapítványi rendszer létrehozására utalok, amelyet a Rákóczi Szövetség keretein belül Halzl József kezdeményezett és nagyrészt szervezett is meg, és amely Pozsonytól Nagykaposig huszonnég városközpontban egy-egy, a környező térség fejlesztési elképzeléseinek kialakítását és forrásgyűjtő tevékenységét hivatott segíteni és ösztönözni. Ez volt az első, és bár az eredmények átfogó értékelése itt sem történt még meg, azt gondolom alapvetően sikeres kísérlet arra, hogy a határon túli magyarság helyi társadalma politikai befolyástól függetlenül úgy vegyen részt a nekik szóló támogatások elosztásában, hogy maga aktív részt vállal saját sorsa alakításában. A céllalapot összesen százhuszonöt millió forintos feltöltése egyike volt a Pro Professione Alapítvány első döntéseinek.

Az 1994. évi pótköltségvetésben megjelent és részben eltűnt két, összesen hatszáz millió forintot kitevő tétel előzménye a következő volt. Addigra már a támogatások vésses elaprózódása mindenki számára napi élménnyé vált, és ez többfelől felkeltette bizonyos súlyponti feladatok kijelölésének az igényét. Az is nyilvánvaló volt, hogy az oktatásügy, mégpedig teljes vertikumában, mindenképpen stratégiai súlyponttá kell, hogy váljon. Ennek jegyében természetesen a többi régióra is gondolva tárgyalásokat kezdtem Erdélyben az ottani magyar egyházak valamennyi püspökével egy ilyen program lehetőségéről. Talán nem kell részletesebben fejtegetni, hogy Erdélyben a felekezeti iskolaügy a magyar közösség fennmaradása szempontjából milyen, és józan ítélettel ma is megkerülhetetlen szerepet játszott és játszik. Az eredmény 1994. február 8-án aláírt közös szándéknyilatkozat volt, amely egy ilyen célú felekezeti alapítvány létrehozását helyezte ki látásba. (A Sapientia Alapítvány gondolatának előzményéről is szó van itt.) Boross Péter, az akkori miniszterelnök ennek alapján és ezzel a céllal juttatta a költségvetés tartalékkeretéből a pénzt az Illyés Alapítványhoz és a Pro Professione Alapítványhoz. A szándék az volt, hogy a kettő együtt, szoros együttműködésben képezze egy hosszú távú stratégia megindításához szükséges pénzügyi fedezetet. Az Illyés Alapítvány 1994. március 23-i ülésén tárgyalta, pontosabban részletes vita nélkül elnapolta a „súlyponti támogatások mellékletként előterjesztett, a szomszédos országok magyar tannyelvű oktatási intézményhálózatának kihasználását, fejlesztését célzó projektek támogatására, valamint az ottani tanintézményekben tanuló, kisebbségi magyar diákok ösztöndíjjal történő segítésére irányuló koncepciót”. Mindez már az első kormányváltáshoz vezető választási kampány kevéssé

kooperatív légkörű körülményei között zajlott. A határon túli magyarok kérdésének meglehetősen nagy kárára, ekkor került be először egy ilyen barátságtalan, értetlenségtől, tudatlanságtól és gátlástalan szavazatszerzési vágytól felfűtött erőterbe. Nem csoda, hogy a fenti kezdeményezésből nem lett semmi, ami lett, azt a történet elején már részben említettem. A költségvetésnek visszaadott százmillió mellett a külön támogatásából megmaradt háromszáz milliót a határon túli vállalkozásokat támogató Kézfogás Alapítvány kapta meg. Ez sem rossz cél persze, de más. *Látszat és való...*